

- 10 класа агульнаадукацыйных устаноў з беларускай мовай навучання. Пад рэд. Я. І. Трашчанка. Мінск, 2008.
15. Трошенко Я. И. *История Беларуси. Часть 1. Досоветский период.* Учебное пособие. Могилев, 2003, 67 с.
16. Le Goff Jacques. *Historia i pamięć.* Warszawa, 2007.
17. Pomian K. *Historia – dziś. Historia – dziś. Teoretyczne problemy wiedzy o przeszłości.* Red. Ewa Domańska, Rafał Stobiecki, Tomasz Wiślicz. Kraków, 2014.
18. Bloch Marc. *Pochwała historii czyli o zawodzie historyka.* Kęty, 2009. 34 s.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Ганаба Світлана

Ukraine has been going through a complicated period of state-building, full of controversies and threats. It is taking place against the background of civilization developments and is accompanied by exacerbation of the country's domestic challenges. These issues have deep historical roots. A century of the lack of statehood was aggravated by a range of internal contradictions, mass reprisals, genocides, and holodomors (man-made famine) against the Ukrainian nation. They resulted not only in multiple human toll, but also in ruining national identity, destruction of fundamental features of the Ukrainian ethnos – its language, culture, historical memory – i.e. the things which are able to integrate the nation into a single community. The issues, which the contemporary Ukrainian society is faced up with, are the problems of its entire history. That is why their leveling causes them to spring up time and again in various hypostases before the society, bringing about new threats and challenging its further development. Reconstruction of the past is possible and expedient as long as it caters for the interests of today and tomorrow. Legacy of the historical past has to be directed at overcoming spiritual devastation. It is intended to prevent any cultural diversity from turning into cultural splits; to nurture well-balanced, tolerant, well-disposed attitude to individual and group differences.

Tolerance as a new modus of interaction with Another world, different from mine, is recognized to be a core provision targeted at the world of multitude. Cultural interaction of different types of cultures consists in that by assimilating any values from another culture, one's own culture transforms «alien» into «native» without losing its original specific content. «Disappearance» of Another is supposed to become dramatic for one's own customary cultural reality as it deprives culture of the perspective for further evolution. Within such conception history appears as a prerequisite for the

society consolidation, rather than a tool of ideological confrontation in the hands of politicians. A dialogue of the past and the present starts to gain political and cultural significance and reveals a potential to prevent those negative implications which have affected the policy of many countries in terms of their cultural interaction as well as national and ethnic relationships.

Key words: *historical memory, consolidation, society, other, modernity.*

Україна проходить складний, сповнений протиріч і небезпек шлях власного державотворення. Він відбувається на тлі глобальних цивілізаційних зрушень й супроводжується поглибленням її внутрішніх проблем. В умовах сьогодення українська спільнота вже зустрілася із політичною нестабільністю, нерозвиненістю інститутів громадянського суспільства, соціальною поляризацією суспільства, яка стрімко й невпинно зростає, економічним занепадом, залежністю від енергоресурсів, суттєвими порушеннями екосистем, культурною деградацією тощо. Можливо, найбільшою небезпекою, яка нависла над українським суспільством, є втрата Україною своєї незалежності й територіальної цілісності в умовах прояву сепаратизму й бойових дій на сході. Проблеми, які постали перед українським суспільством, це проблеми усєї її історії. Століття бездержавності супроводжувалися низкою внутрішніх протиріч, масових репресій, страшних геноцидів і голодомором проти українського народу. Як результат – не лише чисельні людські жертви, а й нищення національної самосвідомості, ліквідація основних ознак українського етносу – мови, культури, історичної пам'яті тощо, тобто того, що гуртує народ у єдину спільноту. Йдеться про руйнацію українського народу не лише фізично, а духовно й ментально. Метастази геноцидів, рабського ідолопоклоніння та животіння виявляються у реаліях сьогодення. Нівелювання проблем історії зумовлює те, що вони знову і знову у різних іпостасях виникають перед соціумом, спричиняючи все нові загрози й виклики його подальшому розвитку. Ілюстрацією цих думок є показ І. Магрицькою взаємозв'язку між наслідками голодомору 1932–1933 рр. й сучасними проблемами та негараздами українського суспільства. Дослідниця вважає, що одним із наслідків голодомору є ментальне знищення української нації, її поділ на окремі сім'ї, позбавлення почуття національної солідарності. «Саме тому українці будуть з легкістю давати хабарі за свої незаконні пільги й посади, зовсім не замислюючись над тим, скільки їхніх співгромадян унаслідок цього не отримають їх законно», – пише вона [6]. Подолання, на її думку, цього постгеноцидного синдрому не може відбуватися чітко за рецептами реформ європейських держав, у цьому процесі також не відіграють вирішальну роль й традиційні закордонні гранти. Боротьба з наслідками геноцидів, що стали для української спільноти національними трагедіями, можлива за умови засвоєння громадянами «спільного травматичного досвіду» й

пошуку ексклюзивних шляхів й орієнтирів подальшого розвитку. Віднайти шляхи подолання цих та інших небезпек – це означає отримати у майбутньому можливість ствердитися Україні як незалежній державі, вирішивши проблеми державотворення й територіальної єдності країни, низку мовних, релігійних, культурних протиріч тощо [6]. «Оздоровити» хворе українське суспільство можливо за умови усвідомлення досвіду минулого. Таким чином, реконструкція минулого можлива й доцільна лише в інтересах сьогодення та майбутнього.

У найбільш значимі періоди своєї історії кожен народ звертається до досвіду своїх предків і знаходить там зразки для наступних звершень. Подібний закон діє й у житті кожної людини. Її життя є настільки змістовним і творчим, наскільки воно здатне вмістити у себе культурні надбання минулих поколінь. І навпаки, відриваючись від віковичного досвіду поколінь, впадаючи у безпам'ятство, людина безповоротно деградує не тільки у культурному, а й у психологічному, моральному, особистісному і не тільки відношенні. Зв'язок з минулим у людини здійснюється через пам'ять. Вона є основою людського життя та діяльності. Пам'ять і життя перебувають у нерозривній єдності. По суті, пам'ять є єдиним свідком життя й смерті. Вона надає поживу для побудови життєвих історій, вибудовує цілісність біографії людини та її життя. Пам'ятати – це, насамперед, засвідчувати, що життя є й воно триває. Втрачаючи пам'ять, людина стає нездатною подивитися критично на себе та навколишній світ. Вона втрачає увесь спектр своїх почуттів та ціннісних орієнтирів й, зрештою, стає нечутливою до інших людей. Пам'ять об'єднує минуле і теперішнє, зв'язує в єдине ціле асоціативними засобами минулі події, щоб забезпечити безперервне і узгоджене відчуття своєї ідентичності у теперішньому. Розмірковуючи про свободу людини у суспільстві, М. Бердяєв наголошує, що пам'ять про минуле є духовним, творчо-перетворюючим феноменом, який перемагає історичний час, зберігаючи у собі не статику, а динаміку минулого. «Ця духовна пам'ять нагадує людині, яка поглинута своїм історичним часом, що у минулому були визначні творчі рухи і що вони повинні успадкувати вічність, вони нагадують також про те, що в минулому жили конкретні..., живі особистості, з якими у часі екзистенціальному у нас повинен існувати зв'язок не менший, ніж із живими», – пише філософ [3].

Одним із різновидів пам'яті людини є історична пам'ять. Як ретроспективна категорія пізнання минулого вона фіксує, зберігає та відтворює суспільно значиму для соціуму інформацію. Серед дослідників відсутня єдина точка зору стосовно визначення суті категорії історичної пам'яті. Принаймні можна говорити про два її розуміння: широке й вузьке. Зокрема, філософський словник включає до поняття історичної пам'яті практично усі вияви суспільної свідомості й трактує її як «здатність до відтворення минулого досвіду, одну з основних якостей

нервової системи, що виражається у здатності тривалий час зберігати інформацію, про події зовнішнього світу і реакціях організму багаторазово, вводити її у сферу свідомості» [11, 475]. У вузькому розумінні дане поняття трактується як «...матриця-сито, що слугує для просіювання потоку історичних явищ, подій, фактів» [7, 50]. Знання про минуле має неповний, вибіркового характеру. До сфери теперішнього потрапляє з минулого лише те знання, яке вразило нашу уяву, викликало у душі емоційний відгук, що проживається на рівні чуттєвого образу й є особистісно значимим. Воно залишається у пам'яті людини, формуючи особистісний образ у неї. Таким чином, вибірковість людської пам'яті ґрунтується на вибірковості людського сприйняття, його здатності здійснювати мимовільний вибір, позасвідому редукацію змісту подій та явищ, свідком яких вона була. Саме феномен вибіркового існування минулого у людській пам'яті є значимим у поясненні феномену історичної пам'яті. Людська уява керує пам'яттю, розподіляє та трансформує події та явища на важливі та ні, значимі і несуттєві.

Однак оцінна функція історичної пам'яті не зводиться до трансляції з «комори минулого» «готових рецептів» стандартного розв'язання проблем суспільного буття. Креативний характер історичної пам'яті презентує цілісність буття, забезпечує діалог між минулим та сьогоденням в ім'я майбутнього. Тому оцінювання досвіду попередніх поколінь передбачає його осмислення у світлі сучасності. Досвід минулого продукує нові смисли розуміння сучасності, «розсуває» межі сьогодення та проектує майбутнє. Теперішнє, на думку К. Ясперса, не є виразом «голого існування», а відкривається разом із спогадами та ідеєю, тобто минулим та майбутнім. За посередництва «історичних спогадів» зберігається та частина буття, яка здатна бути і являтися безсмертною і, «чим більш глибоких пластів я досягаю у минулому, тим інтенсивніше я беру участь у ході подій теперішнього. До чого я належу, в ім'я чого я живу – усе це я дізнаюся у дзеркалі історії», – зазначає мислитель [12, 276]. У пам'яті зберігається не лише те, що ми сприйняли чи відчули, але й те, що вигадуємо самі. А інколи з роками відмежувати реальне та вигадане стає досить складно чи навіть практично неможливо. Коли ми пригадуємо, ми не лише констатуємо факти минулого, а насамперед – породжуємо нові смисли, які актуальні тут і тепер. Пригадувати – це постійно здійснювати смислотворчість власного буття. «Робота пам'яті ніколи не завершується, вона постійно переосмислює події чи факти минулого відповідно до того чи іншого стану сучасності. Тобто, пам'ять – це не відображення дійсності, а завжди актуальний індивідуальний (або колективний) досвід», – пише А. Бергсон [2, 46].

Креативний, смислотворчий характер історична пам'ять набуває не лише за умови постійного пригадування, збереження, актуалізації досвіду минулого. Її дієвість та продуктивність можлива також і внаслідок

забуття. На цю обставину свого часу звернув увагу Ф. Ніцше. Він висловив міркування про те, що «будь-яка діяльність потребує забуття» [8, 49]. Справа у тому, що сам процес культурної трансляції не може відбуватися без цього творчого «моменту забуття», який надає наступникам шанс на отримання власного простору свободи: простору, котрий завжди виростає з певного контексту, а й щоразу створює власний контекст. Позитивний сенс забуття негативного історичного досвіду є надзвичайно важливим для ефективної, конструктивної, орієнтованої на майбутнє соціальної практики (завдяки очищенню «суспільної совісті» та звільненню свідомості від деструктивних імпульсів). Втім, необачне, викривлене, поверхове й необґрунтоване забуття може зумовити втрату творчих функцій історичної пам'яті, гіпертрофуючи їх у змішані універсальні настанови. Дослідники З. Бауман та Л. Донскіс стверджують, що процес забуття певних подій минулого зумовлює маніпуляцію пам'яттю. Зокрема, вони пишуть: «пам'ять, позбавлена події X, не стає білою плямою, але так само залишається історичною пам'яттю, тільки про іншу історію – історію, яка не містить події X» [1, 42]. Як результат «з'являється інша людина, та, яка ще зберігає пам'ять про минуле, але про інше минуле, і так само, як її попереднє втілення, використовує цю пам'ять для сприйняття та розуміння сучасного і проектування свого майбутнього» [1, 43].

Прикладом вищезазначених думок може слугувати ідеологічний вимір вітчизняної історії. У цій царині склалася ситуація, у якій доволі часто ті, кого ми пам'ятаємо і вшановуємо, перетворюються на схематичних маріонеток, життя й цінності яких використовуються для підтвердження чи поширення певних суспільних ідеологем. Така ситуація свідчить, що про висвітлення їх пам'яттю як певних ідолів чи взірців епохи та нівелювання «людського», унікального, того що і дозволило їм стати уособленням своєї епохи. Така пам'ять є небезпечною, зазвичай вона використовується як інструмент численних маніпуляцій свідомістю громадян з боку різних політичних сил. Як результат в українському суспільстві ми спостерігаємо розколотість та кризовий стан історичної пам'яті. Спроби механічним шляхом вирішити ці проблеми приречені на невдачу, оскільки викликатимуть супротив тієї чи іншої частини населення. У цій справі, радить Л. Герасименко, важливим є створення справжньої громадянської дискусії довкола складних і дражливих історичних проблем, різнобічно висвітлюючи їх у засобах масової інформації й позбавляючи у такий спосіб їх маніпуляції політичними силами. Звісно, у цьому процесі необхідно віднайти оптимальний баланс, який би, з одного боку, не допустив розмивання етнокультурної основи історичної пам'яті, а з другого, сприяв би усвідомленню національної історії як перманентного процесу взаємодії та взаємовпливів культур різних національних меншин [4]. Українська історія розумітиметься не

лише як витвір українського етносу, а презентується як результат діяльності усіх етнічних груп, які проживають в Україні. Культивування культури пам'яті дозволяє знайти способи примирення задля подальшого розвитку суспільства. Саме завдяки спільному історичному минулому – перемогам і поразкам попередників, спільним героям, місцям пам'яті тощо, втілених у символічному обрамленні, сучасне покоління відтворює власний історичний досвід і усвідомлює своє призначення.

Загалом історична пам'ять має позбутися низки стереотипів, які трактують українську історію як історію нещасного народу, який постійно залежить й знаходиться під впливом чиеїсь злої волі. Розуміння України як жертви, якій притаманні такі специфічні властивості як відсутність національної гідності, рабська звичка не вставати з колін, схильність до розбрату і братовбивчих конфліктів, на думку Л. Костенко, є фатальними для розвитку української спільноти. Такий підхід, уважає вона, прищеплює й розвиває комплекс меншовартості й провінційності, загалом вимальовуючи непрезентабельний образ української історії [5, 457]. До того ж культивування образу знедоленого українського минулого не лише не дозволяє їй вирішити низку проблем, а й робить каталізатором їх у майбутньому. Тому, молоде покоління має позитивно сприймати свою історію, виховуючись на прикладах героїчного минулого, яких українська історія має безліч. Такий підхід дозволить молоді зрозуміти, що вони належать до сильного, самобутнього, талановитого, мужнього й працьовитого народу. У такий спосіб будуть отримуватися не лише знання про минуле, а й відбуватиметься виховання гідних патріотів своєї Батьківщини. Ми не йдемо у Європу, нічого не маючи за душею, а з багатим культурним багажем, що може стати потужним потенціалом у подальшому розвитку.

Звісно, мова не йде про відмову від вивчення трагічних сторінок історії, які викликають резонанс й неоднозначну оцінку у суспільстві. Навпаки, їх вивчення й осмислення необхідні задля того, щоб майбутні покоління ніколи не стали жертвами, катами чи сторонніми байдужими спостерігачами. Те трагічне, яке відбулося у минулому має застерігати людство у майбутньому. Історії геноцидів породжують пам'ять-скорботи. Така пам'ять, у даному випадку, виявляє здатність співчувати, трагедії, проектувати майбутнє через толерантне ставлення до іншої культури, світогляду, зрештою, життя. П. Рікер радить витягнути із спогадів, що травмують, повчальні значення. Ця порада може бути реалізована лише шляхом перетворення пам'яті у проект. Якщо травматичний синдром повертає до минулого, то повчальне значення орієнтує на майбутнє. Водночас, культ пам'яті заради самої пам'яті ліквідує не лише бачення майбутнього, а й питання про моральний сенс [10, 124]. Уроки трагічного минулого, сповнені страждань та втрат, мають стати пересторогою для сучасного світу, у якому час від часу загострюються міжкультурні,

міжетнічні та міжрелігійні стосунки. Вони покликані запобігти перетворенню будь-яких ліній культурного поділу на «лінії розколу», плекати виважене, терпиме, доброзичливе ставлення до індивідуальних, групових відмінностей.

Стрижневим моментом, зорієнтованим на світ множинного, визнається толерантність – як новий модус взаємодії з Іншим, відмінним світом від мого. Культурна взаємодія різних типів культур полягає у тому, що запозичуючи будь-які цінності іншої культури, власна культура перетворює «чуже» на «своє», не втрачаючи своєї первинної своєрідності. Тобто, культура безупинно, у взаємодії з іншими, створює «власний світ», шукає й презентує свою ідентичність. «Зникнення» Іншого є драматичним для власної, узвичаєної культури, оскільки позбавляє її проєкції подальшого розвитку. Окремо взята культура не є статичною системою, яка створила «власний світ» та замкнулася у ньому. Вона є динамічною системою, що постійно «шукає місця» власної ідентичності, вступаючи у зв'язки з іншими культурами. Врахування та визнання культурного досвіду іншого як продуктивного та вартісного зумовить емпатійне єднання різностей, презентує самотність та культурний колорит власного життя, дозволить подолати комплекс меншовартісності та відновити морально-духовні координати, які зазнали деформацій у тоталітарну добу.

Формування у людини здатності до толерантності та емпатії у прийнятті Іншого, плекання духовної гнучкості та здатності до компромісів, орієнтування на розуміння життєвих цінностей та пріоритетів відмінних від звичних для неї є релевантним для реалій сьогодення. Руйнування стійких та сталих структур, відсутність чітких магістральних напрямів розвитку, хаотизація процесів та самоорганізація нових локальних порядків, де випадкова ситуація чи несуттєвий чинник, які здатні зумовити кардинальні зміни всієї світобудови вимальовують іншу духовну квінтесенцію епохи. Її особливістю є посилення тенденцій нівелювання чи взагалі відмови без будь-яких морально-духовних орієнтирів та цінностей людського буття. Трагедія людини та сучасного світу також полягає у втраті певною мірою чутливості й здатності морального сприйняття інших людей. Йдеться про усунення із сфери свідомості етичного зв'язку з іншими, не використання емоційного потенціалу у стосунках з іншими людьми. «Ці інші не обов'язково стають ворогами чи демонами, радше чимось на зразок статистичних даних, обставин, бар'єрів, факторів, неприємних деталей і зайвих перешкод. Але, водночас перестають бути людьми, з якими хотілося б зустрітися «віч-на-віч», обмінятися поглядами», – пишуть З. Бауман та Д. Донскіс [1, 42]. Аналізуючи особливості духовної квітенсенції сучасної епохи, дослідники вказують на зміну природи зла. Якщо для людини раніше чітко існувала дилема поганого й доброго, зла й добра, прийняттого та

неприйнятної тощо, на яку вона могла орієнтуватися у своїх помислах і прагненнях та на які мала зважати, вибудовуючи поведінкові стратегії тощо, то тепер цього не має. Зло втратило свої чіткі форми та межі, вони поширилося скрізь. Сьогодні ми більше не знаємо, де воно локалізується. Найгіршим є не потенціал зла у конкретній людині, а ті ситуації та обставини, яким не змогли зарадити ні віра людини, ні її культура, ні стосунки тощо. Ілюстрацією можуть слугувати думки З. Баумана й Л. Донскіса, презентовані у праці «Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності». Дослідники використовують поняття «моральна сліпота» для позначення втрати чутливості до Іншого, нездатності й небажання людини «бачити» душею. Байдужість замінює співчуття. Речі, які людина не пов'язує із своїм життям, стають для неї неважливими й нечутливими, вони не належать до сфери її цінностей й самооцінки. «Коли ви постійно бачите в кіно авіакатастрофи, то починаєте дивитися на них як на вигадку, що ніколи не трапиться у реальному житті. Насильство, яке щодня демонструється, перестає викликати здивування чи огиду. Наче стає звичним. Але водночас залишається нереальним – так само здається, що з нами такого не може статися. Це трапилось не з вами. З кимось іншим. З іншими. Ці «інші» є вигадкою митців, аналітиків, науковців чи журналістів. Реальне ж тільки те, що трапляється з нами. Фізично і безпосередньо. Фактично», – зазначають дослідники [1, 51]. Виявляється, що психічно здорова й нормальна людина може на певний час перетворитися у морального покидька, який не здатний виявити жодного співчуття до страждань та переживань іншої людини. Зло живе у кожній нормальній і здоровій людині. Усунення зі свідомості етичного зв'язку з Іншими перетворює їх на зразок статистичних одиниць, факторів, неприємних деталей чи зайвих перешкод. Вони перестають бути людьми, з якими хотілося б зустрітися «віч-на-віч», обмінятися поглядами, посмішками або навіть вітаннями заради визнання існування Іншого. Тому, лакмусовим папірцем у плані моральної чутливості й небайдужості є культивування у людини почуття людської гідності та відповідальності за своє життя та життя інших. Одним із шляхів подолання синдрому «моральної сліпоти» є використання досвіду минулого, активізація історичної пам'яті. Пам'ять рятує нас від небуття, приходить невідомо звідки. «Пам'ять приходить до нас із зовні. Вона є наслідком Іншого. Це тільки здається, що ми зберігаємо пам'ять у певному місці. Насправді вона з'являється звідкілясь, щоб захистити нас» [1, 154]. Якщо біологічну та соціальну пам'ять можливо поновити медичним способом, то духовну неможливо повернути за допомогою зовнішніх впливів чи факторів. Її повернення, пригадування є можливим лише у акті духовного відродження людини, на шляху повернення до себе. Повернення до себе, пригадування себе, справжнього, вічного, втраченого у мирській щоденній заклопотаності.

Таким чином, минуле постає як вихователь для сучасної людини, знаходить відгук у її душі, плекає причетність та відповідальність за долю людства та конкретної людини. І. Предборська наголошує, що досвід минулих поколінь може стати основою порозуміння та примирення в українському суспільстві. Сфальшована історія отрує ментальність поколінь і є предметом суперечок та розбрату. Дослідниця пропонує поглянути на історію зсередини, з позицій безпосередніх учасників тих чи інших подій, які жили в певну історичну епоху. Власне у такому контексті досвід минулого стане основою порозуміння та примирення у нашому суспільстві. Сучасники навчатися слухати та чути один одного (що пов'язано з необхідністю вироблення соціального слуху) не лише у фізичному просторі, але й у часовому; навчатися слухати наших пращурів [9, 34].

Отже, консолідація суспільства можлива у випадку визнання суспільством в цілому і політичної еліти зокрема, загальнолюдських, цивілізаційних цінностей, загальнолюдської історичної пам'яті. Культивування подій співпричетності, небайдужості сприятиме формуванню толерантного погляду на історичне минуле, зумовлює подолання абстрактного, уніфікованого погляду на досвід попередніх поколінь. Інший культурний світ минулого розкриває свої сутнісні глибини, презентує унікальне, самобутнє обличчя свого культурного поступу лише у контексті іншого культурного виміру, який і здатний засвідчити її неповторність та рівновартісну інакшість. Власне, такий пережитий із середини стан Іншого, може спонукати до плекання етично-моральних вчинків: співчуття, співпереживання, співпричетності, співрозуміння. Саме такий підхід відкриває перспективу майбутнього. Він є продуктивним й значимим з огляду на те, що кожна країна, народ мають у своєму історичному минулому болючі, суперечливі, дискусійні питання, які вирізняються вразливістю і мають чутливий характер. Вони турбують людські почуття, впливають на прихильність людей, пробуджують упередження та виявляють здатність зумовити розкол у суспільному житті певних держав та народів. Звернення до таких подій викликає занепокоєння, оскільки вони нагадують про старі суспільні рани та розбіжності і можуть повернути багато болючих спогадів. Але і трагічне, суперечливе минуле також здатне презентувати важливі та необхідні уроки для сьогодення. Історія у такому розумінні постає як чинник консолідації суспільства, а не як інструмент ідеологічного протистояння у руках політиків. Діалог минулого та сучасного набуває полікультурного звучання й виявляє здатність попередити ті негативні тенденції і наслідки, що спіткали багато країн у політиці культурної співдії, національно-етнічних стосунках. Такий діалог є продуктивним у формуванні полікультурного мислення української спільноти, у пошуках та підтримці її власної ідентичності. Саме історія сприяє вихованню якостей, які

необхідні українському суспільству у процесі державотворення. Вона постає не лише як згадка про минуле, а як відродження й пробудження духу української спільноти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності. Пер. з англ. О. Буценка. Київ.: Дух і літера, 2014. 280 с.
2. Бергсон А. Творческая эволюция. Москва: Кучково поле, 2006. 384 с.
3. Бердяев Н. А. О рабстве и свободе человека. Розділ 4. Общество и свобода. Социальное прельщение и рабство человека у общества. URL: <http://www.vehi.net/berdyayev/rabstvo/index.html>
4. Герасименко Л. С. Історична пам'ять в Україні: сучасний стан та виклики майбутнього. URL: www.stationline.org.ua/histori/107/20133-istorichna-pam-yat-v-ukraini-suchasnij-stan-ta-vikliki-maybutnogo.
5. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. За загал. ред. Л. Івшиної. Дві Русі. Київ: Факт, 2003. С. 455–467.
6. Магрицкая И. Постгеноцидная Украина без грима и украшений. URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/inozmi/svoboda/2012/11/12/6977304/>
7. Масненко В. В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості. Український історичний журнал. 2002. № 5. С. 49–61.
8. Ницше Ф. Несвоевременные размышления: о пользе и вреде истории для жизни. URL: [www.lib.ru / NICSHI / razmyshleniyal.txt](http://www.lib.ru/NICSHI/razmyshleniyal.txt).
9. Предборська І. М., Ганаба С. О. Філософія історії: навч. пос. Суми: Університетська книга, 2012. 234 с.
10. Рикер П. Память, история, забвение. Пер. с фр. М. Вдовина. Москва: Изд-во гуманитарной литературы, 2006. 728 с.
11. Философский словарь. Сост. И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А. В. Шуба. Київ: А.С.К., 2006. 1056 с.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Пер. с нем.; вступ. ст. П. П. Гайденко. Москва: Наука, 1991. 680 с.

ВПЛИВ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ

Богінська Ірина

The massive participation in events has changed the technique of retaining and preserving the past. «Collective memory» is a complex process, special forms «the presence» the past in the present. It is one of the pillars of national identity. Politicians actively have used the collective representations to justify the legitimization of their power, defending their domestic and foreign policies. Collective memory sets the framework for political discourse for years.